

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

2

X

VYDAVATELSTVO
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED
BRATISLAVA 1982

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.ceeol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

O B S A H

STÚDIE

Ján Mjartan šesťdesiatročný — — — — —	177
Viera Urbanová, Vplyv kapitalistických výrobných vzťahov v poľnohospodárstve na slovenské orné náradie — — — — —	181
Emília Horváthová, Cigáni po príchode do Európy — — — — —	210
Alena Plessingerová, Otázka existencie stolu, jeho vývoje a stolování ve slovenských dedinách pod Javorníky — — — — —	227
Adam Pranda, Príspevok k problematike sitárstva a riečičiarstva — — — — —	281

MATERIÁLY — ARCHÍV

Vojtech Lobotka, Spracovanie ražnej slamy na okolí Bánoviec nad Bebravou — —	307
Jozef R. Nižňanský, Samostatné hospodárske staviská v dolnoblavskej oblasti — —	323

ROZHLADY

Ján Podolák, Príprava Národopisného atlasu Juhoslávie — — — — —	333
DROBNÉ ZPRÁVY — — — — —	335

RECENZIE A REFERÁTY

Tibor Halečka, Povedy na Slovensku a ich pôvod (J. Kudláček) — — — — —	339
Slovenský spevník I. (S. Burlasová) — — — — —	341
Pavol Stano, Bibliografia slovenského ľudového výtvarného umenia (Š. Mruškovič) — — — — —	343
Wolf Lücking — Mathilde Hain, Hessen (V. Nosáľová) — — — — —	346
Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu (J. Podolák) — — — — —	348
Zprávy o časopisoch v knižnici NÚ SAV — — — — —	349
Spolupráca s národopisnými dopisovateľmi — — — — —	352

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

Вера Урбанцова, Влияние капиталистических производственных отношений в сельском хозяйстве на словацкие нахотные орудия — — — — —	181
Эмилия Хорватова, Цыганы после своего переселения в Европу — — — — —	210
Алена Плессингерова, Вопрос существования стола его развития и застольной еды в словацких деревнях под Яворниками — — — — —	227
Адам Пранда, К проблематике ситного и решетного ремесла — — — — —	281

МАТЕРИАЛЫ — АРХИВ

Войтех Лоботка, Утилизация ржаной соломы в окрестностях Бановце над Бебравой — — — — —	307
Йозеф Р. Ниžňански, Независимые хозяйственные постройки в нижне-блавской области — — — — —	323

ОБЗОРЫ

Ян Подолак, Подготовка Этнографического атласа Югославии — — — — —	333
МЕЛКИЕ ЗАМЕТКИ — — — — —	335
РЕЦЕНЗИИ И ДОКЛАДЫ — — — — —	339

CIGÁNI PO PRÍCHODE DO EURÓPY
LES TZIGANES APRÈS LEUR ARRIVÉE EN EUROPE

EMÍLIA HORVÁTHOVÁ

Národopisný ústav SAV

Byzantská ríša od 6. stor. zaberala nielen územie Turecka a Grécka, ale aj celý Balkán, Apeninský poloostrov, južný pás polostrova Pyrenejského, ostrovy východnej časti Stredozemného mora, všetky strategicky významnejšie miesta severoafrického pobrežia, celý Egypt, Sýriu a Palestínu.¹ Zaujatie týchto obrovských teritórií umožnilo nielen intenzívnejšiu výmenu materiálnych a kultúrnych hodnôt styčných oblastí troch kontinentov, ale vyvolalo aj ďalšie presuny obyvateľstva. Rozsiahla a bohatá ríša si zabezpečovala obranu a ochranu pohraničných oblastí početným vojskom, ktorého príslušníci boli väčšinou cudzinci. Rozmanité možnosti lákali jednotlivcov i celé skupiny príslušníkov rozličných kmeňov i povolání, takže Východorímska ríša predstavovala aj po etnickej stránke veľmi pestrú mozaiku.

Skupiny indických vyvandrovalcov, ktorí tu dostali názov, akým ich pozdejšie označovali, totiž Cigáni,² neboli pre ríšu natoľko významné, aby si ich bližšie všimli, a tak zprávy o nich sú spočiatku viac ako sporadické. O ich prenikaní, resp. príchode do európskej časti Byzancie nemáme žiadne zprávy. Ale ani zprávy potvrdzujúce ich prítomnosť na tomto území nie sú časté. Až neskôr, keď sa Cigáni stali daňovými poplatníkmi alebo priamo majetkom vrchností, prípadne keď dosiahli isté výhody, sú zprávy o nich častejšie a konkrétnejšie.

O relatívne dlhom pobyte Cigánov v Byzantskej ríši viac ako písomné záznamy svedčí ich jazyk. Ako je známe, všetky európske dialekty cigánskeho jazyka obsahujú slová gréckeho a niekoľko slov slovanského pôvodu.³ Gréčtina bola síce oficiálnym jazykom celej Byzantskej ríše, Cigáni však prichádzali do stálejšieho styku iba s ľudovými vrstvami hovoriacimi svojím materinským jazykom. Z toho jasne vyplýva, že ich prvou väčšou zastávkou na európskom území bola oblasť vlastného Grécka.⁴ Tu súčasne obohatili svoj jazyk aj o slová pôvodu slovanského. Skupiny Slovanov prenikali zo severu na Balkán a odtiaľ do Grécka, ba i Malej Ázie. Začiatkom 8. stor. nachádzame už početné slovanské osady

¹ J. A. Kosminskij, *Dejiny stredoveku*, Bratislava 1951, 51.

² Bližšie pozri v stati *Cigáni pred príchodom do Európy*, Slovenský národopis 9, č. 1, 3–24.

³ J. H. Schwicker, *Die Zigeuner in Ungarn und Siebenbürgen*, Wien und Teschen 1883, 24. V. Lesný, *Jazyk cikánů v ČSR*, Československá vlastivěda, zv. 3, Praha 1934, 608.

⁴ O prenikaní Cigánov do Európy cez Byzantskú ríšu pozri bližšie J. H. Schwicker, c. d., 19, J. Bloch, *Les Tsiganes*, Paríž 1953, 15; F. Stampach, *Cikáni v Československé republice*, Praha 1929, 4; T. Narbut, *Rys historyczny ludu cyganskiego*, Wilno 1830, 39; J. Ficowski, *Cyganie polscy*, Varšava 1953, 9.

v strednom a južnom Grécku a na Peloponéze.⁵ Venovali sa poväčšine roľníctvu a Cigáni, ktorí s nimi prichádzali do styku, začali už tu priberať do svojho slovníka slovanské slová.

Za prvú dosiaľ známu zmienku o Cigánoch v Európe sa považuje zápis mnícha v kláštore na hore Athos z r. 1100. Hovorí sa tu o ľuďoch zvaných *Asincan*, ktorí sú v Konstantinopoli známymi čarodejníkmi.⁶ V zpráve sa nespomína ich príchod, ale jednoducho sa konštatuje ich prítomnosť ako známych čarodejníkov. Táto okolnosť dovoľuje posunúť časovú hranicu ich príchodu do týchto miest najneskôr do druhej polovice 11. stor.

Zprávy z nasledujúcich období máme už zo strednej Európy. Štampach na základe Bataillarda za prvý záznam o Cigánoch v strednej Európe považuje zmienku rakúskeho mnícha z 12. stor., ktorý o nich píše ako o svetobežníkoch.⁷

V niektorých starších prácach sa uvádza, že Ondrej II. dovedol skupinu Cigánov do Uhorska r. 1219 z križiackej výpravy do Jeruzalema.⁸ Pravda, nie zo „svätej zeme“, kde sa ani nedostal, ale zrejme z Byzantskej ríše. Na prvý pohľad by sa zdalo, že je tento termín príliš skorý, než aby mohol byť reálny. No ďalšie údaje, predovšetkým časové, ale aj iné momenty oprávňujú k presvedčeniu, že Cigáni sa dostali do Uhorska skutočne už začiatkom 13. stor.

Za vlády Bélu IV. vtrhli r. 1241 do Uhorska Tatári. Tento vpád a plienenie, ktoré nasledovalo, zapríčinili istý dočasný pohyb domáceho obyvateľstva. Zdá sa, že pred Tatármi ušli aj Cigáni žijúci v Uhorsku alebo aspoň časť z nich, a to do susedných Čiech, kde je ich prítomnosť zaznamenaná r. 1242 v nasledovnej stati Dalimilovej kroniky:

„Léta od narození Jézu Krista Milostivého
tisíciho dvoustého štyřicátého druhého
Kartasi chodili,
tatarští zvědové byli.
Na pět set těch lidí bylo
a takové jich chování bylo.
Kloboučky velmi vysoké měli,
roucho krátke a toboľky nosili;
Všichni v spodecích chodili,
holi dlouhé v rukou drželi.
Když píti chtěli, z břehu nakloňmo pivali,
když chleba prosili,
„Kartas bog“ tak mluvivali:

proto jim kartasi říkali.
Ti lidé když k Rýnu došli
zase nazpět šli.
Ach, české nerozmyšlení
a nemoudré dopuštění,
že dali neznámým lidem po zemi se toulati
po své zemi dali leckomus vyzvídati.
Jací jsou to lidé, mněli zvěděti.
V léte Tataři vytáhli
a třemi proudy přitáhli.
Jako po své zemi všude šli,
neboť zvědové je vedli.“⁹

Jireček v poznámkach k Dalimilovej kronike vysvetľuje názov Kartasi nasledovne: „Kartas boh nedá sa vysvetliť z mongolštiny, akož nám jeden

⁵ J. A. Kosminskij, c. d., 59.

⁶ M. Block, *Zigeuner, ihr Leben und ihre Seele*, Lipsko 1936, 33. Ide pravdepodobne o tú istú zprávu, ktorú uvádza J. Ficowski v c. d. na str. 9, ale dáva ju už do polovice 11. stor. Keďže spomenutý autor uvádza na viacerých miestach chybné dáta, pridáme sa radšej Blockovho údaju.

⁷ F. Štampach, c. d., 5.

⁸ Viaceré pramene uvádza vo svojich excerptách G. Wenzel, *Jegyzetei a cigányokrók, különös figyelemmel a magyarországi cigányokra*. Rukopis uložený v Országos Széchényi-könyvtár, Budapešť, sign. 1489/Qu. Hung.

⁹ J. Jireček, *Rýmovaná kronika česká tak řečeného Dalimila*, Praha 1878, 171–174.

z předních znatelů jazyka kalmicko-mongolského, prof. dr. B. Jülg v Innsbrucku určite dotvrdil. Jediný jazyk, který v té příčině dává některé vysvětlení, jakož se domnívám, jest cikánština. Bokch cikánův značí hlad a kṛdās jest perf. slovesa kṛ, kar dělati (Miklošič). Kartas bogh znamenalo by tedy ‚dělal hlad, nastal hlad‘. Kdyby se výklad tento osvědčil, měli bychom u Dalimila nejen nejstarší zprávu o cikánech v Evropě, ale i také nejdávnejší památku mluvy jejich.“⁴⁰ Z jazykovedného hľadiska tak po stránke gramatickej, ako aj po významovej nemožno toto vysvetlenie vyvrátiť.⁴¹ Ak záver, ktorý z neho vyplýval, budil u ciganológov rozpaky, bolo to predovšetkým preto, že si nevedeli vysvetliť zdánlivo ojedinelý výskyt Cigánov v strednej Európe. Vážnejšie protidôvody neboli ani voči samotnému faktu, totiž proti prítomnosti Cigánov v Čechách r. 1242. Dr. Jamnická-Šmerglová v tejto súvislosti síce píše, že: „... Také Jirečkův dohad o tomto nejstarším příchodu cikánů do Čech a jejich tehdejší totožnosti s tatarskými vyzvědači nezdá se dost pravděpodobný. Je těžko uvěřitelné, že by si nomádske kmeny téhož fyzického zjevu a podobných způsobů jako oni tatarští vyzvědači z poloviny XIII. století získaly na počátku století XV. pověst tak příznivou jejich existenci v Evropě a sympatie nejen prostého lidu, ale dokonce i papeže, arcibiskupů a králů.“⁴² V porovnaní so zprávami historickými a vývodmi lingvistickými nie je táto námietka presvedčivá.⁴³ Nemožno predpokladať, že by si obyvateľstvo uchovalo v pamäti tradície malej skupinky ľudí z polovice 13. stor., o ktorých ani nevedelo, kde ich zaradiť. Preto ich nijako nemohli stotožňovať so skupinami, ktoré prišli temer o dve storočia neskoršie. Napokon, funkcia Cigánov-Kartasov ako tatárskych vyzvedáčov môže byť iba kronikárovou domnienkou. Prikláňame sa k názoru uvedenému už na začiatku, že skupina Cigánov sa utiahla do Čiech pred tatárskym tlakom. Z kronikárovej zprávy vyplýva, že títo ľudia záviseli od pohostinstva domáceho obyvateľstva. Toto bolo zo strany uhorského obyvateľstva trpiaceho nájazdmi Tatárov zrejme znemožnené, čo akiste tiež prispelo k novému väčšiemu pohybu Cigánov. Takéto situácie sa v histórii Cigánov aj neskôr nespočetnekrát opakovali. Vojnové udalosti neraz donútili skupiny Cigánov hľadať nové, vhodnejšie prostredie a tieto ich úniky, resp. príchod takmer bezprostredne pred objavením sa nepriateľa boli dodatočne vysvetľované ako výzvedná služba.⁴⁴ Prítomnosť týchto skupín v strednej Európe v tom čase nevyučuje ani akademik V. Lesný, keď v súvislosti so zpravou v Dalimilovej kronike píše: „Snad i v Če-

⁴⁰ Tamže, v poznámkach k LXXXII. kap.

⁴¹ Najnovšie vyjadřila nesúhlas s Jirečkovým názorom E. Z á b r a n o v á. Svoje stanovisko však podrobnejšie nerozvíedla. Pozri bližšie E. Z á b r a n o v á, *K otázce ethnografického studia cikánského obyvatelstva v Československu*, Československá ethnografie IV, 1956, 279.

⁴² Z. J a m n i c k á - Š m e r g l o v á, *Dějiny našich cikánů*, Praha 1955, 9.

⁴³ Tým viac, že si autorka v tomto bode protirečí. Prejavom priazne spomenutých predstaviteľov svetskej i cirkevnej vrchnosti boli sprievodné listy a o tých píše autorka na str. 38 ako o falzifikátoch.

⁴⁴ V radoch Cigánov sa síce vyskytovali prípady vyzvedáckej a inej činnosti v službách rôznych strán, k čomu im dávali príležitosti najmä vzájomné boje uhorských feudálov, no táto činnosť nebola tak častá, ako sa im to pripisovalo.

chách se již cikáni objevili jako předzvěst tatarských hord.¹⁵ Ako orientalista oboznámený so zákonitosťami vývinu cigánskeho jazyka určite by bol poukázal na omyly, či už gramatické alebo významové v Jirečkovom výklade. K uvedenej otázke sa stavia kladne aj Fr. Štampach.¹⁶

Nechýbajú ani ďalšie zprávy o Cigánoch v strednej Európe v 13. stor. Alfred Poissonier uvádza údaj J. P. Ludwiga, ktorý na základe bližšie neznámej kroniky tvrdí, že sa okolo r. 1250 nachádzali medzi ľuďmi Bélu IV. Ľudia, nazývaní *Cingari* alebo *Gingari*.¹⁷ Ide zrejme o zprávu, ktorú uvádza Schwicker, že totiž vo vojsku uhorského kráľa Bélu IV. proti českému kráľovi Otakarovi II. r. 1260 bola aj skupina *Gingarov*.¹⁸ O prítomnosti Cigánov v Uhorsku za vlády Ladislava (1272—1290) píše Franz Liszt vo svojej známej monografii o Cigánoch.¹⁹

Zprávy o Cigánoch v strednej Európe uvádzajú starší autori väčšinou bez citovania prameňa, čo pochopiteľne značne sťažuje overenie hodnovernosti údajov. No tieto zprávy nadväzujú na seba tak organicky, že niet podstatnejších príčin pochybovať o obraze, ktorý vytvárajú. Jeho precíznejšie rozvedenie bude však viac na mieste v stati o dejinách Cigánov v Uhorsku.

Kým v strednej Európe máme zprávy o Cigánoch po celé 13. stor., na Balkáne a vôbec v juhovýchodnej Európe sa s nimi opäť stretávame až v 14. stor. Tento zdanlivý rozpor možno vysvetliť tým, že kým v strednej Európe neušli pozornosti vďaka odlišnému vzhľadu, ako aj celkovému spôsobu života, v samotnej Byzantskej ríši, ako aj v okolitých oblastiach s obyvateľstvom antropologicky a etnicky veľmi rozmanitým, neboli ničím mimoriadnym, aspoň nie natoľko, aby ich príchod, resp. prítomnosť domáci kronikári zvlášť zaznamenávali. Túto domnienku podporuje aj skutočnosť, že niektoré zprávy o Cigánoch v juhovýchodnej Európe pochádzajú od cudzích návštevníkov týchto oblastí. Tak r. 1322 dvaja bratia na púti do „svätej zeme“ videli pri Candii na Kréte troglodytov, v ktorých spoznali Cigánov.²⁰ Škoda, že nevieme, odkiaľ títo dvaja pútnici pochádzali, no zrejme z niektorej zo severnejších oblastí. Skutočnosť, že Cigánov poznali už z domáceho prostredia, nepriamo pridáva zprávam z 13. stor. na hodnovernosti. Z toho istého roku je aj zpráva iného pútnika, Simona Simeonisa.²¹ Zo štyridsiatych rokov 14. stor. je zmienka, že Cigáni majú svoj vlastný jazyk. Istý klerik spomína v Grécku *Mandopolos*, reč ktorých rozumejú len oni sami, ale pritom sa dohovoria aj s domácim obyvateľstvom.²² Nepriamym dokladom o skutočnosti, že už pred polovicou 14. stor. boli Cigáni dávno zžití

¹⁵ V. Lesný, c. d., 608.

¹⁶ F. Štampach, c. d., 5.

¹⁷ „J. P. Ludwig affirme avoir vu une chronique prouvant qu'en 1250 il se trouvait, parmi les peuples de Bela IV. des hommes du nom de Cingari ou Gingari.“ A. Poissonier, *Les Esclaves Tsiganes dans les Principautés danubiennes*, Paríž 1855, 11.

¹⁸ J. H. Schwicker, c. d., 20.

¹⁹ F. Liszt, *Die Zigeuner und ihre Musik in Ungarn*, Lipsko 1883. G. Wenzel uvádza vo svojich excerptách zprávu, že r. 1274 bol v Uhorsku už väčší počet Cigánov.

²⁰ J. Bloch, c. d., 16.

²¹ J. Ficowski, c. d., 9. O Cigánoch na Kréte r. 1322 pozri ďalej M. Block, c. d., 33; J. H. Schwicker, c. d., 20; F. Štampach, c. d., 5.

²² J. Ficowski, c. d., 9.

s domácim prostredím na Balkáne, je aj zpráva, podľa ktorej r. 1340 daroval srbský vojvoda kláštora Tismana na úpäti Karpát cigánske rodiny ako otrokov. Je zrejmé, že istý čas boli jeho vlastnými otrokmi a istý čas, pravdepodobne aj niekoľko generácií, bol potrebný na to, aby sa do takéhoto závislého postavenia dostali. Toto dátum je súčasne najstaršou zprávu o Cigánoch ako otrokoch.²³

Z r. 1346 je zmienka o Cigánoch na ostrove Korfu.²⁴ Roku 1348 sa spomínajú *Cingarije* v Srbsku. Pracujú ako podkovári alebo sedlári a platia za kone ročné dávky.²⁵ Prameň z r. 1350 spomína Cigánov na Morei, nazývajú ich tiež *Mandopolini*.²⁶ Ako ukazuje alternatívny názov, títo sa zaoberali prevažne veštením.²⁷ Roku 1378 je veľký počet Cigánov v Záhrebe.²⁸ Roku 1386 sa spomína na Korfu už „feudum Acinganorum“. K nemu patriaci Cigáni boli oslobodení od daní. Okrem kováčstva, kotlárstva a iných remesiel sa zaoberali aj roľníctvom. Táto slobodná oblasť trvala až do 19. stor.²⁹ Z r. 1387 máme ďalšiu zprávu o cigánskych otrokoch. Toho roku Ján Mirča, „z milosti božej vojvoda, pán cele Uhrovlahie“, daroval kláštora sv. Antona vo Vodici štyridsať cigánskych rodín.³⁰ Roku 1398 benátsky správca gréckej kolónie Nauplie vo východnej časti Peloponézu, potvrdzuje Jánovi, náčelníkovi Cigánov privilégia, získané už jeho predchodcami.³¹

Zprávy zo 14. stor. v Grécku a na Balkáne ukazujú, že v postavení Cigánov došlo tu už k značnej diferenciacii. Skupiny živiace sa veštením a snád' inými podobnými spôsobmi ostávali ako nerentabilné bez bližšieho povšimnutia. Remeselníci, ktorých práca bola nielen užitočná, ale stala sa aj zdrojom zisku pre vrchnosť, platili dane alebo sa dostávali do priamej závislosti feudálov ako otroci. Nevieme, nakoľko bolo otroctvo Cigánov už v tej dobe rozšírené, no feudáli by nimi iste nebolí obdarúvali kláštory, keby ich sami nebolí mali vo veľkom počte. Postavenie Cigánov záviselo zrejme aj od miestnych pomerov a zvyklostí. Celkove možno povedať, že kým na územiach slovanských, kde forma otroctva nebola natoľko vžitá, aj v prípade Cigánov čoskoro zaniká. V Moldavsku a Valašsku sa táto forma ujímala čoraz pevnejšie a pretrvala až do druhej polovice minulého storočia.³² Konečne ďalšia, aj keď zrejme najmenšia časť sa tešila privilegovanému postaveniu.

V 14. stor. nebolí Cigáni už žiadnou zvláštnosťou ani v strednej Európe. Spišsko-novoveský richtár Ján Kunch v opise majerov zo 14. stor. uvádza, že

²³ M. Block, c. d., 33.

²⁴ M. Block, c. d., 33; J. Ficowski, c. d., 9.

²⁵ J. Bloch, c. d., 16.

²⁶ J. Ficowski, c. d., 9.

²⁷ Veštec, gr. mantipolos. Tamže.

²⁸ J. Bloch, c. d., 16.

²⁹ J. Ficowski, c. d., 9; J. Bloch, c. d., 16.

³⁰ J. Ficowski, c. d., 9.

³¹ J. H. Schwicker, c. d., 20; J. Ficowski, c. d., 9. Tú istú zprávu uvádza aj J. Bloch v c. d., 16, ale v súvislosti s r. 1378.

³² Oslobodení bolí až 3. marca 1856. J. H. Schwicker, c. d., 30.

sa v okolitých lesoch, patriacich rod. Mariassy potulujú Cigáni.³³ Roku 1329 sa spomínajú v župe Szabolcskej, r. 1377 a 1381 v župe Zemplínskej.³⁴

Iným dôkazom, že Cigáni boli v tomto období tak v Uhorsku, ako aj v susedných Čechách dávnejšie známi, je výskyt názvu Cigán v osobných a miestnych menách. V Szolnockej stolici máme r. 1388 doloženú obec Ciganvaja.³⁵ Roku 1389 spomína sa v Šomoďskej stolici poddaný, ktorý sa volá Georgius Cigany.³⁶ Roku 1393 sa uvádza šľachtická rodina Cigan.³⁷ Roku 1398 sa v Komárňanskej stolici spomína nejaký človek, ktorý bol v zmluvnom pomere (nebol ani poddaným ani šľachticom) a ktorého ľudove nazývali *Czigan*.³⁸ V tomto prípade išlo podľa všetkého o skutočného Cigána, najpravdepodobnejšie remeselníka, ktorý pracoval pre vrchnosť na základe nejakej zmluvy. Roku 1400 sa v Honfianskej stolici v dedine Hidvég (Ipoľské Predmostie) znovu spomína poddaný, ktorý sa volá Petrus Cygan.³⁹ Roku 1406 máme v Biharskej stolici doloženú obec, ktorá sa menuje Cziganfalva⁴⁰ a pod.

V tešínskom kniežatstve sa medzi poprednými šľachtickými rodmi uvádza rod Cigán zo Slupska už v 13. stor.⁴¹ Ako píše Štampach, meno Cigán uvádzajú aj listiny Leleszkého konventu zo 14. stor. Ten istý autor spomína aj dekrét Karola I., vystavený 16. mája 1326 na Vyšehrade, v ktorom sa ako „homo regius“ uvádza šľachtic Domenik Czigáni.⁴² Výpočet známejších zpráv o Cigánoch v 14. stor. by nebol úplný, ak by sme obišli záznam z r. 1399 v popravčej knihe pánov z Rožmberka o poprave Ondrejovho sluhu, čierneho Cigána, ktorý spolu s rakúskymi Nemcami bol členom lupičskej skupiny, pôsobiacej v južných Čechách.⁴³

Od samého začiatku 15. stor. sú zprávy o Cigánoch nepomerne častejšie a podrobnejšie. Roku 1409 sa opäť uvádzajú v župe Szolnockej.⁴⁴ V Čechách máme k dispozícii hneď dve za sebou nasledujúce zprávy. V kronike Vavrinca z Brezovej okolo r. 1411 sa uvádza, že do južných Čiech prišla skupina ľudí tmavej pleti. Muži šli na koňoch, ženy a deti pešo. Hovorili, že putujú z Egypta.⁴⁵ Roku 1416 spomínajú Staré letopisy české, že sa toho roku Cigáni po českej zemi vládli a ľudí mámili.⁴⁶

³³ Na základe diela I. Sváby, *A Lengyel-országban elzalogosított XIII. Szepesi város története*, 83, uvádza aj M. Pajdussák, v práci *Markušovce. Nástin dejepisný*, Levoča 1923, 80–81.

³⁴ B. Szalay, *Czigánytörténeti adatok*. Ethnographia XXV, 1914, 89.

³⁵ *Zsigmondkori oklevéltár I*, Budapešť 1951, č. 599.

³⁶ Tamže, č. 944.

³⁷ Tamže, č. 3221, 3268 a i.

³⁸ Tamže, č. 5426.

³⁹ *Zsigmondkori oklevéltár II*, Budapešť 1958, č. 33.

⁴⁰ Tamže, č. 4374, 5057 a i.

⁴¹ F. Štampach, *Základy národopisu cikánů v ČSR*, NV XXIII, 1930.

⁴² Tamže.

⁴³ V. Lesný, c. d., 609.

⁴⁴ B. Szalay, c. d., 89.

⁴⁵ E. Zábřanová, c. d., 298.

⁴⁶ F. Štampach, *Cikáni v Československé republice*, Praha 1929, 5.

V tom čase Cigáni prenikli už aj ďalej. Anglický historik E. O. Winstedt na základe záznamov v jednotlivých kronikách uvádza ich prítomnosť r. 1407 v Hildesheime, r. 1414 v Hessene a Bázeli, r. 1416 v Míšni. Súčasne píše, že kronikári zaznamenávajú ich objavenie sa ako pozoruhodnú udalosť, ktorá urobila na obyvateľstvo veľký dojem.⁴⁷ Zrejme už tieto skupiny mali zmysel pre pôsobivé vystupovanie. Zabezpečovali si tak nielen obdiv, ale prostredníctvom neho predovšetkým pomoc domáceho obyvateľstva, z dôverčivosti ktorého čoraz viac ťažili.

Napríklad už mesto Kronstadt v Sedmohradsku dáva r. 1416 zrná a hydinu „Pánu Emausovi z Egypta a jeho stodvadsiatim sprievodcom.“⁴⁸ Roku 1417 šľachtická rodina Horváth dáva štyridsať baranov „úbohým pútnikom z Egypta, aby vrátiac sa do Jeruzalema orodovali za naše duše“.⁴⁹

Najväčšiu pozornosť vzbudila v západnej Európe pomerne početná skupina, ktorá sa objavila v Uhorsku r. 1417 na čele s „kráľom“ Sindelom a „vojvodami“ Michalom, Ondrejom a Panuelom.⁵⁰ Podľa záznamov v mestských kronikách zostavil Colocci mapu, na ktorej možno veľmi dobre sledovať cesty týchto skupín.⁵¹ V Uhorsku bola ich prítomnosť na jednotlivých miestach zaznamenaná zrejme už aj preto, že sa vykazovali sprievodným listom uhorského palatína Mikuláša Garu.⁵² Celá skupina prešla spolu z Budína cez Szatmár, Polgár a iné maďarské mestá do Košíc, Levíc a ďalšími bohatými oblasťami južného Slovenska až k Bratislave.

Za Bratislavou sa jednotlivé skupiny začínajú oddeľovať. Skupina vedená Panuelom prešla cez Čechy do Nemecka. V Lindave sa stretli s cisárom Žigmundom, ktorý im na základe Garovej listiny nechal vystaviť sprievodný list.⁵³ Týmto listom sa preukazovali v hanzových a iných severonemeckých mestách, cez ktoré stihli prejsť ešte r. 1417. Celá skupina, včítane žien a detí, pozostávala asi z 300 ľudí. Nedržali sa však spolu, ale chodili po menších skupinách. Kronikár Kranz ich opisuje ako čiernych, chudých ľudí, ktorých najmä ženy sa nevyhýbali krádežiam.⁵⁴

Najkratšiu cestu vykonala skupina vedená Sindelom, a to do okolia Regensburgu, ako o tom svedčia záznamy z rokov 1424, 1426, 1433 a 1439. Je možné, že toto zotrúvanie skupiny hlavného náčelníka približne na jednom mieste malo svoj význam v udržiavaní kontaktu medzi všetkými skupinami. Nie je bez zaujímavosti, že sa skupina r. 1424 preukázala hodnoverným opisom ochrannej

⁴⁷ Podľa údajov M. Bloeka, c. d., 33.

⁴⁸ J. Bloch, c. d., 11.

⁴⁹ Tamže.

⁵⁰ Pozri Collocchiho mapu.

⁵¹ Mapa z Collocchiho diela *Gli zingari* bola uverejnená aj v *Pallas Nagy Lexikona* pri hesle *Cigányok*, odkiaľ sme ju prevzali.

⁵² J. H. Schwicker, c. d., 41.

⁵³ Tamže.

⁵⁴ A. Kranz, *Rerum Germanicarum historici clariss Saxonia Francofurti ad Moenum 1580*. Lib. XI., 285.

listiny cisára Žigmunda, ktorú tento nechal vyhotoviť r. 1423 na Spišskom hrade pre iného náčelníka, „vojvodu“ Ladislava.⁵⁵

Ďalší prúd pod vedením Michala a Ondreja smeroval do Švajčiarska. Roku 1418 prešiel cez Züriech.⁵⁶ S Ondrejovou skupinou sa potom stretávame až r. 1422, kedy prešli cez Basel do Bologne, Forlí a Ríma.⁵⁷ Tu sa im podarilo získať ďalšiu cennú sprievodnú listinu, a to od pápeža Martina V.⁵⁸ Z Talianska potom pokračovali v ceste popri Stredozemnom mori až po Marseille a odtiaľ r. 1427 do Paríža.⁵⁹

Skupina Michala šla zo Švajčiarska cez Savojsko a Francúzsko (r. 1419 Sisterom) do Španielska, a to do Barcelony r. 1447.⁶⁰

Niektorí kronikári sa neuspokojili so suchým záznamom o prítomnosti tejto skupiny vo svojom meste, ale uviedli aj mnohé zaujímavé podrobnosti, vďaka ktorým si o týchto skupinách môžeme urobiť presnejší obraz.

Tak skupina kniežata Ondreja, ktorá pozostávala asi zo 100 ľudí, rozložila sa pred Bolognou pri mestskej bráne a zatarasila tak vchod do mesta. Aj táto skupina sa preukázala sprievodným listom cisára Žigmunda. Počas ich pobytu v meste, od 18. júna do 3. júla 1422, mnohí z mešťanov šli s veľkým rešpektom navštíviť manželku kniežata, aby si nechali od nej predpovedať budúcnosť. Táto si zabezpečila chýr dobrej veštkyne tým, že správne uviedla vek jedného mešťana a počet detí istej meštianky.⁶¹ So vzrastajúcou povestou sa zväčšoval aj počet návštevníkov, napriek tomu, že sa od neomyľnej veštkyne vracali bez peňazí alebo niektorého kusu odevu či iného predmetu, o ktorý boli počas veštenia nenápadne obraní. Ženy z tejto skupiny prechádzali mesto krížomkrážom, predvádzali obyvateľom svoje kumšty a kradli všetko, čo sa dalo. Iné zasa navštevovali kupecké krámy, ako by chceli kupovať, avšak aj tie iba kradli.⁶²

Pomerne obširne máme zaznamenaný príchod Cigánov do Paríža r. 1427, a to autorom anonymnej kroniky, známej pod menom *Journal d'un Bourgeois de Paris*.⁶³ Podľa nej prišlo 17. augusta 1427 do Paríža dvanásť kajúcnikov na

⁵⁵ A. Presbyter z nej urobil opis, znenie ktorého sa nachádza v Oefeliovom denníku. H. M. G. Grellmann, *Historischer Versuch über die Zigeuner betreffend die Lebensart und Verfassung, Sitten und Schicksale dieses Volkes seit seiner Erscheinung in Europa und dessen Ursprung*, Göttingen 1787, 222.

⁵⁶ H. M. G. Grellmann, c. d., 210.

⁵⁷ H. M. G. Grellmann, c. d., 202, 213, 223; T. Narbut, c. d., 24; J. H. Schwicker, c. d., 41; M. Block, c. d., 33, 34; W. Starkie, *Auf Zigeunerspueren. Von Magie und Musik, Spiel und Kult der Zigeuner in Geschichte und Gegenwart*. Mnichov 1957, 29, 73.

⁵⁸ O tejto listine, ktorej držiteľia mohli voľne prechádzať kresťanskými krajinami, kým neskončí ich sedemročná púť, píše viacerí súveki kronikári. Podrobnejšie údaje pozri H. M. G. Grellmann, c. d., 218.

⁵⁹ H. M. G. Grellmann, c. d., 204; A. Poisonier, c. d., 30; J. Bloch, c. d., 7, 10.

⁶⁰ J. H. Schwicker, c. d., 38.

⁶¹ Žena cigánskeho náčelníka Ondreja si tieto údaje pravdepodobne vopred zistila. Takýto jednoduchý trik používali Cigánky, ako aj iné „veštice“ bežne.

⁶² H. M. G. Grellmann, c. d., 202; M. Block, c. d., 34; W. Starkie, c. d., 73. Podobne si počínala skupina Michala v Bázeli v tom istom roku.

⁶³ J. Bloch, c. d., 7.

koňoch. Hovorili, že jeden z nich je knieža, druhý vojvoda. Vydávali sa za veľmi dobrých kresťanov pôvodom z dolného Egypta. Ich krajinu si vraj už dávno podmanili kresťania, ktorí im dali na výber dve možnosti: smrť alebo prijať kresťanstvo. Tí, ktorí sa dali pokrstiť, ostali pánmi vo svojej krajine i naďalej. Neskôr ich napadli Saracéni. Cigáni zapreli kresťanstvo, vrátili sa k nepriateľom a stali sa tiež Saracénmi. Pápež im preto uložil ako pokutu sedemročné putovanie svetom. Pritom mali cestovať so všetkým nepohodlím ako skutoční kajúnci. Nesmeli napr. spávať v posteli a museli sa zriecť aj mnohých ďalších výhod pohodlného života. Aby im pomohol, pápež nariadil, že všetci biskupi, preláti a vôbec cirkevní hodnostári ich majú podporovať peniazmi. Do Paríža prišli už po päťročnej púti. Tento údaj zodpovedá skutočnosti, pretože vystavenie listiny pápežom sa viaže k r. 1422. Napokon Cigáni museli uviesť správny termín, ak sa chceli preukázať listinou, ktorá bola určite datovaná. Na deň sv. Jána prišla ďalšia, početnejšia skupina. Mužov, žien aj detí bolo spolu 100—120 ľudí. Keď vraj opúšťali svoju krajinu, bolo ich 1000—1200 ľudí, ale cestou zahynuli. Skupina sa preukazovala starými listinami, vystavenými kráľmi. Je nanajvýš pozoruhodné, že ich náčelníci, „knieža“, „vojvodovia“ a „gavalieri“ ovládali miestny jazyk. Domácomu obyvateľstvu veštili Cigáni z rúk zrejme dosť stereotypne, mužom najčastejšie, že ich ženy podvádžajú, ženám zase, že sú im muži neverní. Táto ich činnosť pobúrila parížskeho arcibiskupa, ktorý exkomunikoval nielen tých, ktorí veštili, ale aj tých, ktorí im ukazovali svoje ruky. Súčasne zakázal Cigánom vstúpiť do mesta. Čo sa týka celkového vzhľadu tejto skupiny, kronikár poznamenáva, že to boli najúbohejší ľudia, akých kedy Francúzsko videlo. Ženy boli omotané do kusov látky, upevnenej nad plecami.⁶⁴ Ani muži, odiati zvyškami obnosených šiat, nevyzerali lepšie. Napriek tomu mali všetci prepichnuté uši a v nich po jednom-dvoch zlatých peniazoch. Hovorili, že v ich krajine je to znakom vznešenosti. Mnohí mali kone, oslov a mulice, ktoré niesli šiatre a ostatné veci celej rodiny. Okrem toho mali psov, ktorí boli vycvičení na chytanie zajacov a ešte viac hydiny. Iba náčelníci, ktorí sa označovali za šľachticov, boli oblečení lepšie a čo je pozoruhodné, podľa uhorskej módy s bohatými zlatými a striebornými ozdobami. Niektorí mali strieborné erby aj na postrojoch svojich koní.

Rozdiel medzi honosným vzhľadom náčelníkov a biednym oblečením ostatných je zjavný aj z opisu skupiny, ktorá sa pohybovala na nemeckom pobreží Severného mora. „Knieža“ a „gróf“ sa niesli na skvelých koňoch, ovešaných pestrými flitrami. Podľa vzoru európskych šľachticov mali svorky poľovníckych psov, ktoré im zrejme robili dobré služby pri zaobstarávaní mäsitej potravy. Naproti tomu u ostatných ani pestré kusy odevu nemohli zakryť ich biedu.⁶⁵ Mienka A. Poissoniera, že cigánski náčelníci napodobňovali vystupovanie, spô-

⁶⁴ Tento spôsob pripomínal niektorým súvekým autorom tógu a podľa toho aj Cigánov dávali do súvislosti s Rimanmi. Bližšie pozri *Historische Nachricht von denen Zigeunern*, 1748, 44.

⁶⁵ H. M. G. Grellmann, c. d., 211, 218. J. H. Schwicker, c. d., 26.

soby a tituly šľachty nie z márnomyseľnosti, ale iba zo snahy pomôcť svojim ľuďom, je zidealizovaná, ale obsahuje aj isté percento pravdy.⁶⁶

Tieto nomádske skupiny boli úplne odkázané na domáce obyvateľstvo a snažili sa ho získať rozličnými prostriedkami. K najúčinnejším taktickým manévrom patrilo zdôvodnenie ich putovania. Po tejto stránke sa ukázali priamo vynikajúcimi psychológmi. Sami sa nesporne riadili množstvom povier, fantastických predstáv a iracionálnych názorov o živote a celom svete. No tieto ich predstavy boli značne odlišné od svetonázoru domáceho obyvateľstva. Kým však domáce obyvateľstvo tento iluzórny svet Cigánov nepoznalo, Cigáni čoraz viac vnikali do duchovnej atmosféry Európy po križiackych výpravách. Oboznamovali sa s niektorými stránkami feudálneho systému, s kresťanskými legendami, so vzťahom kresťanských štátov a cirkvi k ostatným národom a s celým radom ďalších okolností. Tieto poznatky, prezrádzajúce neobyčajne bystrý postreh, si neosvojovali preto, aby sa dali nimi ovládať a aby sa mohli prispôbiť domácim pomerom, ale aby ich prostredníctvom ovládli mienku ostatných v prospech vlastný.

Ako sme už spomenuli, niektoré skupiny uvádzali už na Balkáne, že sú pútnikmi z Egypta. Keď si overili únosnosť tejto fámy, pridávali k nej ďalšie podrobnosti, ktoré zase podľa okolností menili. Vo Francúzsku odôvodňovali svoj odchod v súvislosti so Saracénmi. Iné skupiny zase tvrdili, že sa ich predkovia zle zachovali k Márii a Jozefovi, keď tito utekali s Ježišom pred Herodesom do Egypta. „Knieža Ondrej z Malého Egypta“ rozprával v Bologni, že zapreli kresťanskú vieru, preto ich kráľ Žigmund vyhnal z ich zeme. Knieža sa chcel vrátiť znovu ku kresťanstvu a nechať sa opäť pokrstiť aj so štyrmi tisícami svojich ľudí. Uhorský kráľ nechal tvrdošijných odpadlíkov popraviť, kým jemu a ostatným prikázal, že musia za trest putovať sedem rokov. Po skončení púte majú žiadať od pápeža rozhrešenie. Potom sa budú môcť vrátiť a zaujať svoje majetky.⁶⁷ Podobne odôvodňovali svoje putovanie skupiny Cigánov v Nemecku a Paríži. Iróniou tejto fámy je skutočnosť, že to bol práve cisár Žigmund, ktorý im sprievodnými listinami uľahčil ich cesty.

Presvedčenie o egyptskom pôvode a svojej nobilete vedeli niektorí náčelníci zachovať pred domácim obyvateľstvom až do svojej smrti. Crusius našiel na troch rôznych miestach náhrobné nápisy cigánskych „šľachticov“. V malom kláštore pri Steinbachu bol náhrobný nápis nasledovného znenia: „Als man zählt nach Christus unsers Seligmachers Geburt 1445. auf S. Sebastians Abend, ist gestorben der hochgeborne Herr, Herr Paniel, Herzog in Klein-Egypten, und Herr zum Hirschhorn desselben Lands.“ Iný nápis v Bautme pri Bracknangu znel: „Anno Domini MCCCCLIII. obiit nobilis Comes Petrus de minori Clypeo in Die Philippi et Iacobi Apostolorum.“ A konečne tretí vo Pfortzheime: „Ann. 1498 auf Montag

⁶⁶ „D'après Stumpf, on en vit même dès 1418, et leurs comtes et ducs avaient une suite de chevaux, de mulets et de chiens. En cherchant à imiter ainsi les allures de la noblesse, en se couvrant de titres d'emprunt, ces chefs tsiganes pensaient pouvoir protéger plus efficacement leurs peuplades. Ce ne fut point vanterie, mais nécessité.“ A. Poissonier, c. d., 30.

⁶⁷ J. H. Schwickler, c. d., 25, 44.

nach Urbain, starb der wohlgeborne Herr Johann, Frey-Graf aus kleinern Egypten: dess Seel Gott gnädig und barmherzig woll seyn.“⁶⁸ O vojvodovi Petrovi a grófovi Jánovi nevieme nič bližšieho. Je možné, že sa stali náčelníkmi nemeckej skupiny Cigánov po smrti Panuela.

Vďaka presvedčivému vystupovaniu „egyptských šľachticov“ bol život ich skupín uľahčený aj sprievodnými listinami. V prvej polovici 15. stor. sa konkrétne spomína listina Mikuláša Garu, ďalej sprievodný list nemeckého cisára a uhorského kráľa Žigmunda, vystavený v Lindave r. 1417, ochranná listina pápeža Martina V. z r. 1422 a ďalšia listina cisára Žigmunda, vystavená 17. apríla 1423 na Spišskom hrade. Známy je obsah iba poslednej listiny, ktorej text sa zachoval v neskorších odpisoch. Táto listina, vystavená pre cigánskeho vojvodu Ladislava a jeho ľudí, prikazuje svetským i cirkevným feudálom a hodnostárom ríše, aby Ladislavovej skupine vychádzali v ústrety a chránili ju od prípadných nepríjemností. Keďže však aj medzi Cigánmi sa nájdu takí, ktorí sa dopúšťajú rôznych priestupkov, majú byť trestaní, ale právomoc v tomto smere sa udeľuje jedine ich vojvodovi Ladislavovi.⁶⁹ Netreba zvlášť zdôrazňovať, že takto formulovaná listina poskytovala Cigánom maximálne výhody. Nehovorilo sa v nej o nich nič bližšieho, takže na prípadné dotazy mohli odpovedať tak, ako sa im v danej situácii najlepšie hodilo. Tak isto bola na nich ponechaná aj konkretizácia pomoci, ktorú im mali kráľovi vazali poskytnúť. No Cigáni sa nespoliehali iba na vonkajšiu podporu, ale aj na vlastné spôsoby zaobstarávania obživy. Boli si dobre vedomí toho, že práve tieto ich spôsoby by im mohli zapríčiniť značné nepríjemnosti. Kráľovi vedeli predostrieť prosbu v tomto zmysle tak diplomaticky, že tento neváhal vyňať ich spod právomoci svetskej i cirkevnej, čím vlastne zaručil ich beztretnosť.

Okrem týchto listín mali Cigáni ešte ochranné listiny rôznych šľachticov.⁷⁰ S ich získavaním nemali už Cigáni žiadne ťažkosti. Novšie listiny získavali na základe predošlých. Všetky im umožňovali prechádzať z jedného miesta na

⁶⁸ *Historische Nachricht*, 33.

⁶⁹ Presné znenie listiny podľa spomenutého odpisu bolo nasledovné: „*Sigismundus Dei Gratia Romanorum Rex Semper Augustus, ac Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae etc. Rex. Fidelibus nostris universis Nobilibus, Militibus, Castellanis, Officialibus, Tributariis, civitatibus liberis, oppidis et eorum iudicibus in Regno et sub Dominio nostro constitutis et existentibus salutem cum dilectione. Fideles nostri adierunt in praesentiam personaliter Ladislaus Wayvoda Ciganorum cum aliis ad ipsum spectantibus, nobis humilimas porrexerunt supplicationes, huc in Sepus in nostra praesentia supplicationum precum cum instantia, ut ipsi gratia nostra uberiori providere dignaremur. Unde nos, illorum supplicatione illecti, eisdem hanc libertatem duximus concedendam. Quare quocumque idem Ladislaus Wayvoda et sua gens ad dicta nostra dominia, videlicet civitates vel oppida, pervenerint, ex tunc vestris fidelitatibus praesentibus firmiter committimus et mandamus, ut eisdem Ladislaum Wayvodam et Ciganos sibi subiectos omni sine impedimento, ac perturbatione aliquali, favere ac conservare debeatis; imo ab omnibus impetitionibus seu offensionibus tueri velitis: Si autem inter ipsos aliqua Zikania seu perturbatio pervenerit ex parte quorumcunque, ex tunc non vos nec aliquis alter vestrum, sed idem Ladislaus Wayvoda iudicandi et liberandi habeat facultatem. Praesentes autem, post earum lecturam, semper redi iubemus praesentanti. Datum in Sepus Dominica die ante Festum S. Georgii Martyris, Anno Domini MCCCCXXIII. Regnorum nostrorum anno, Hungar. XXXVI, Romanor, vero XII. Bohemiae tertio.*“ H. M. G. Grellmann, c. d., 343.

⁷⁰ J. Bloch, c. d., 11.

druhé, z krajiny do krajiny, čo v čase, keď každý neznámy cudzinec bol podozrievaný z nepriateľských úmyslov, bolo obzvlášť dôležité. No nielen to. Listiny im poväčšine zabezpečovali vládne prijatie a miestami aj dary, a čo je najdôležitejšie, v prípade, keď sa dopustili priestupkov, chránili ich pred stíhaním a trestmi. Z listín si robili jednotlivé skupiny aj odpisy a je možné, že niektoré boli iba falzifikátmi. V jednej kronike sa napr. spomína, že Cigáni majú vo svojej skupine remeselníkov, ktorí vedia zhotoviť pečate a napísať listy.⁷¹ Takéto technické vybavenie Cigánom dovoľovalo zhotovovať odpisy jednotlivých listín pre potreby viacerých skupín, prípadne miestami aj pozmeniť ich znenie — pravdepodobne aj vyhotoviť úplné falzifikáty.⁷²

Hlavným dôvodom, prečo sa im spočiatku všade dostávalo priateľského prijatia a podpory, bola rola pútnikov, ktorú na seba pred kresťanským svetom vzali. V strednej, ale najmä západnej Európe po križiackych výpravách sa stalo putovanie hriešnikov takrečeno módnou záležitosťou. „Dívali sa na nich ako na svätých ľudí a ako Aventin uvádza, verilo, že kto by im akýmkoľvek spôsobom ublížil, nebude mať v živote šťastie.“⁷³ Taký bol v tom čase vzťah k pútnikom vôbec a táto okolnosť zvedla spomínané skupiny pri hľadaní najľahších spôsobov obživy. Zvolená úloha pútnikov mala aspoň dočasne rozličné výhody. Nielenže spočiatku dostávali materiálnu podporu, ale bol im aj naďalej umožnený potulný spôsob života, sprevádzaný takými druhmi činnosti, za ktoré by inak boli trestaní.

Nielen krádeže a rozličné podvody, ktorých sa tieto skupiny dopúšťali, ale aj veštenie a rozličné spôsoby zabávania domáceho obyvateľstva mohli viesť ku konfliktom s predstaviteľmi vrchnosti, najmä cirkevnej, ako to výstražne naznačil už postoj parížskeho arcibiskupa. Na druhej strane práve touto kratochvíľnou činnosťou a veštením si získali časť feudálov i širokých vrstiev. Na celkovú atmosféru, ktorá im bola v tomto smere nápomocná, upozornil už prof. W. Starkie.⁷⁴ V celej západnej Európe bol v tom čase život preniknutý a ovládaný cirkvou. Poslednými nositeľmi svetského umenia boli jongleri, minesängri, trubadúri a pod. Títo však boli začiatkom 15. stor. už dávno na ústupe a cirkevné umenie si zdanlivo dobylo absolútne víťazstvo. Preto obyvateľstvo krajín, kde cirkev podriadila všetok život a umelecký prejav svojim dogmám, prijalo tanec, hudbu a iné umelecké či atraktívne prejavy Cigánov ako príjemnú zmenu.⁷⁵

Cigánske ženy si z Orientu priniesli aj znalosti mágie a čarodejníckych praktík,

⁷¹ H. M. G. Grellmann, c. d., 219.

⁷² Už Grellmann ukázal, že v otázke pravosti listín sa neskôr vyskytli viaceré názory. Niektorí považovali všetky listiny za hodnoverné, iní zase za falzá. Ani jeden názor nie je správny, pretože Cigáni mali aj pravé listiny aj podvrhnuté. Presvedčivé dôkazy v tomto zmysle rozviedol H. M. G. Grellmann, c. d., 213—227. Napokon rôzne druhy ochranných a sprievodných listín dostávali Cigáni napr. od uhorských šľachticov aj v nasledujúcich storočiach.

⁷³ H. M. G. Grellmann, c. d., 215.

⁷⁴ W. Starkie, c. d., 69.

⁷⁵ Na obdobnú situáciu u nás, keď cigánski muzikanti vlastne vystriedali igrícov, upozornil J. Kresánek v práci *Slovenská ľudová pieseň so stanoviska hudobného*, Bratislava 1951, 250.

ktoré predvádzali najmä pri chorobách, veštení a v riešení milostných záležitostí. Ich tajuplné počínanie, tmavá pleť, odriekanie neznámych slov, prenikavý, akoby uhrančivý pohľad a tomu všetkému zodpovedajúce prostredie vzbudzovali síce strach, ale aj dôveru v ich umenie, ktoré po celé generácie prechádzalo z matky na dcéru, zdokonaľovalo sa v prostriedkoch, ako získať čím vyššiu odmenu a súčasne pôsobilo na rozvoj pozorovacích schopností a bystrého úsudku. Podľa výrazu tváre svojho klienta a zmien, ktoré sa v nej odrážali, opatrne, no predsa pohotovo volili slová. Ako je v podobných situáciách najbežnejšie, vyjadrovali sa iba v náznakoch, no predsa tak, aby veštba vyznievala priaznivo. Dobré vedeli, že v takom prípade môžu počítať so štedrejšou odmenou. Veštenie nebolo pôvodne v radoch Cigánov natoľko rozšírené, no keďže sa ukázalo ako ľahký a dobrý zdroj príjmov, osvojila si ho čoskoro väčšina cigánskych žien.⁷⁶

Takými to a podobnými spôsobmi si získavali obživu spomenuté skupiny, ktoré boli príliš početné, než aby mohli čo aj kratší čas vyžiť z darov. Pravda, o ich celkovom počte si môžeme urobiť iba veľmi približnú predstavu. Stumpf síce uvádza, že tých, ktorí prišli r. 1418 do Švajčiarska spolu so ženami a deťmi mohlo byť do 14 000. Súčasne pripomína, že nešli spoločne, ale v mnohých skupinách.⁷⁷ Tento údaj je však značne prehnaný. K takému vysokému odhadu zvedlo kronikára pravdepodobne objavenie sa tých istých skupín viac ráz na tých istých miestach. Okrem toho sa jednotlivé skupiny nepohybovali vždy v rovnakom počte. O najpočetnejšej skupine hovorí Dalimilova kronika, ktorá uvádza okolo 500 ľudí. Pri Severnom mori sa uvádza 300 ľudí. Skupina, ktorá prišla do Bologne, bola asi 100 členná, do Paríža 120 členná. Skupina, ktorá sa rozložila pri Zürichu, nemala oveľa viac ako 200 ľudí. V súvislosti so skupinou, ktorá prišla r. 1422 k Bázelu, sa uvádza, že mali asi 50 koní. Grellmann z toho usúdil na taký istý počet rodín, dôvodiac tým, že ani v jeho dobe nemala žiadna rodina viac ako jedného koňa.⁷⁸ Priemerne pozostávali tieto skupiny zo 100—200 ľudí. Ani títo nechodili vždy spolu, ale sa podľa potreby delili na menšie, prípadne sa spájali v silnejšie prúdy. Pri ich spôsobe života našla v mestečkách a dedinách malá skupina obživu skôr, ako taká, ktorá pozostávala z mnoho desiatok ľudí. Moment obrany, ktorý je pri iných nomádskych skupinách veľmi významný a núti ich zotrvať vo väčších celkoch, neprichádzal u Cigánov do úvahy. Ak sa cigánske rodiny v priaznivých okolnostiach dočasne spájali vo väčšie celky, robili to predovšetkým z vedomia rodovej vzájomnej spolupatričnosti. Táto mala v cudzom prostredí svoje prirodzené opodstatnenie a neskôr sa vplyvom rôznych okolností, najmä diskriminácie vyvinula a upevnila natoľko, že je ešte aj v súčasnosti v mnohých rodoch veľmi markantná. Aj do veľkých miest vchádzali pravdepodobne vo väčšom počte než v akom chodili inokedy. Do značnej miery tu mohol pôsobiť moment, ktorý možno označiť ako reprezentačný. Väčšia skupina si získala aj väčšiu pozornosť a jej náčelník nech už vystupoval pod akýmkoľvek titulom, tešil sa tým väčšej úcte, čím početnejší

⁷⁶ A. Poissonier, c. d., 29.

⁷⁷ H. M. G. Grellmann, c. d., 209.

⁷⁸ H. M. G. Grellmann, c. d., 210.

bol jeho sprievod. A tituly kniežat, vojvodov a grófov kládli aj v tomto smere na svojich nositeľov isté nároky, podobne ako aj legendy, ktorými odôvodňovali svoje putovanie. Mienka veľkých a mocných miest, ako aj popredných feudálov mohla významne ovplyvniť široké okolie, najmä ak bola písomne zaznačená na sprievodnom liste. Cigánski náčelníci preto iste neľutovali žiadne úsilie, aby si ju získali. Konečne zvolal jednotlivé časti skupín iste nebol pre nich žiadny problém, keďže tieto pravdepodobne udržiavali medzi sebou vzájomný kontakt, usudzujúc podľa zvyku známeho z neskorších období. V rozdeľovaní skupín na jednotlivé rodiny, ktoré boli oveľa menej nápadné, mohli by sme súčasne hľadať jedno z vysvetlení o niekedy dosť značných časových intervaloch medzi záznamami kronikárov o tých istých skupinách.

Napriek mnohostranne vynakladanému úsiliu si tieto skupiny nezískali trvalejšiu priazeň. Vo vidieckom obyvateľstve museli od začiatku vzbudzovať nevoľu pre krádeže poľných plodín, hydiny a pod., ktorých sa zrejme už vtedy dopúšťali. No celkove sa verejná mienka začala od nich odkláňať najmä potom, ako sa ukazovalo, že všetky ich tvrdenia sú falošné. Roky, počas ktorých mali putovať, dávno prešli. Ukázalo sa, že nie sú ani kresťanmi. Mágia a veštenie, trestané v stredoveku aj u domáceho obyvateľstva s nesmiernou krutosťou, vyniesli im nebezpečné označenie pohanov a kacírov. Aventinus o nich už v prvej polovici 16. stor. rozhorčene píše, že je to horda banditov, ktorá prišla od hraníc Uhorska a Turecka.⁷⁹ Napriek tomu, že sa všeobecne stále udržiaval názor o ich egyptskom pôvode, stále viac jednotlivcov začalo o ňom pochybovať. Odkiaľ vlastne táto skupina prišla, nemožno dnes s určitosťou povedať. Podľa Štampacha... „Tito první cikáni v záp. Evropě nepocházeli z Uher, kdež cikáni už byli, ale s Turky se dostali z Orientu do Evropy“.⁸⁰ Podobného názoru sú aj ďalší autori. Výsady, ktorých sa týmto skupinám dostalo už v Uhorsku, by skutočne nasvedčovali tomu, že ani tu sa nezdržiavali dlhší čas. Inak by bol ťažko predstaviteľný rozdiel medzi ich postavením v porovnaní s ostatnými Cigánmi. Ani ich tvrdenia o príchode z Egypta by neboli bývali považované za hodnoverné, keby sa tu boli predtým už dlhší čas pohybovali. Napokon prvé zprávy o takýchto skupinách máme už z Balkánu.

Napriek značnej prispôsobovacej schopnosti nemožno predpokladať, že by si tieto skupiny určovali svoj celkový postup až na tvári miesta. Ich celková taktika svedčí o tom, že boli aspoň v základných črtách oboznámení so stredoeurópskymi a západoeurópskymi pomermi. Jediným možným vysvetlením je predpoklad, že aspoň na niektoré miesta vyslali jednotlivcov zo svojho stredu, ktorí sa nenápadne oboznámili so situáciou. Priamo tomu nasvedčuje zmienka v parížskej kronike, že poprední z Cigánov ovládali miestny jazyk.

Skupina, ktorá sa objavuje v prvej polovici 15. stor. v strednej a západnej Európe, je poslednou vlnou európskej cigánskej diaspory a v porovnaní s predchádzajúcimi značne odlišnou. V predchádzajúcich storočiach prenikali Cigáni na Balkán a do časti strednej Európy viac-menej nenápadne a do značnej miery

⁷⁹ A. Poissonier, c. d., 21.

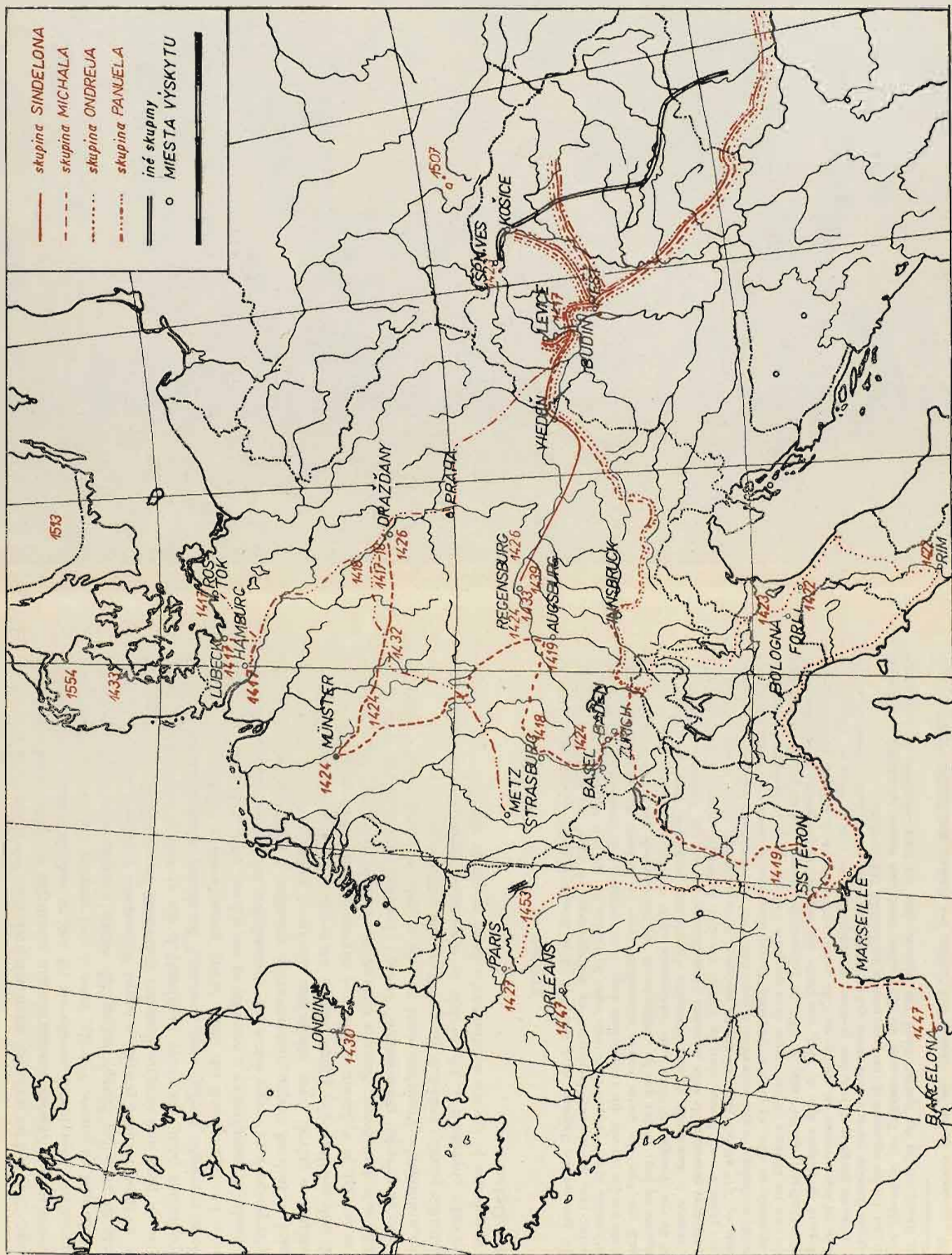
⁸⁰ F. Štampach, *Cikáni v Československé republice*, 6.

sa prispôbovali miestnym podmienkam. Časť z nich sa venovala rozličným, poväčšine drobným remeslám. Zhotovovali a opravovali predmety pre roľnícke obyvateľstvo. Iní sa venovali priekupníctvu alebo poskytovaniu služieb najrozmanitejšieho druhu. Ich postavenie záviselo od celkových pomerov toho-ktorého kraja. V Moldavsku, Valašsku a Srbsku sa stretávame s nimi aj ako s otrokmi. Na iných miestach, ako napr. v Uhorsku, boli zaraďovaní medzi poddaných. No tieto aspekty sa mohli uplatniť iba na Cigánov usadlých, kým u ostatných sa prejavovali predovšetkým vo vymáhaní rozličných poplatkov. Ako otroci, sluhovia, remeselníci, obchodníci, ba i roľníci a príslušníci ďalších povolání boli užitoční tak pre vrchnosti, ako aj ostatné obyvateľstvo, a tak aj keď väčšina z nich stála v sociálnom a spoločenskom zaradení nižšie ako domáce obyvateľstvo, nielen v prvých storočiach, ale ani neskôr neboli vystavení takým formám diskriminácie ako Cigáni v západnej Európe.

Príčiny týchto rozdielov boli nielen v odlišnom charaktere skupín, ale aj krajin, do ktorých sa dostali. V juhovýchodnej Európe a v Uhorsku, najmä jeho južnejších oblastiach, sa veľká väčšina obyvateľstva živila poľnohospodárstvom, ktorého úroveň bola značne nízka. Ešte menej bola rozvinutá remeselná výroba. Kým v západnej Európe bola jej značná časť organizovaná v cechoch, v spomínaných oblastiach prevládala domáca remeselná výroba. Zhotovovanie primitívnych výrobkov nevyžadovalo dlhé zacvičovanie ani nákladnejšie výrobné prostriedky a suroviny. Vykonávanie takýchto remesiel nebolo výnosné, takže noví remeselníci nevzbudzovali závisť, naopak, boli vítanými pracovnými silami. Vrchnostiam odvádzali rozmanité poplatky a dane a v prípade potreby pre ne aj priamo pracovali. Ľahšie sa prispôbovali aj celkovému spôsobu života, ktorého úroveň zodpovedala nízkemu stupňu hospodárskeho vývoja týchto oblastí. V strave, spôsobe odievania, bývania a v ostatných prejavoch sa začali postupne prispôbovať najchudobnejším vrstvám domáceho obyvateľstva. Pri zžívaní sa s novým prostredím nemožno obísť ani okolnosť, že v etnickej a antropologickej rozmanitosti balkánskeho a čiastočne aj uhorského obyvateľstva nevzbudzovala ani tmavšia pleť Cigánov takú pozornosť, ako v iných krajinách. Isteže aj tu sa od počiatku pohybovali skupiny, z ktorých nemalo domáce obyvateľstvo žiadny ošoh, skôr naopak. Boli však v menšine, preto nemohli podstatnejšie ovplyvniť vzťah k Cigánom ako k celku.

Skupiny, ktoré prišli do západnej Európy, boli nielen odlišné od väčšiny Cigánov v juhovýchodnej a strednej Európe, ale našli tu aj iné podmienky. Predovšetkým remeslá boli na vyššej úrovni a cechová organizácia nedovoľovala, aby sa na nich podieľali cudzinci.⁸¹ Podobná situácia bola v obchode i v ďalších oblastiach života. Pre Cigánov tak odpadla väčšina možností, ktoré mali ich súkmeňovci na predchádzajúcich územiach. Čarováním, veštením, tancom, predvádzaním drezúry cvičených zvierat, príležitostnými krádežami a podobnou činnosťou si skupiny západoeurópskych Cigánov nemohli trvalo udržať svoje výhodné postavenie. Okrem toho si tieto zamestnania vyžadovali pohyblivý spôsob

⁸¹ A. Poissonier, c. d., 27.

Colocího mapa o Čigánoch v prvej polovici 13. storočia.

života, ktorý bol po mnohých stránkach prekážkou ich zblíženia sa s domácim obyvateľstvom. Napriek kratochvíľam a niektorým službám, ktoré domácomu obyvateľstvu poskytovali, považovalo ich toto za cudzích tulákov, pred ktorými sa treba mať na pozore. Výhody, ktoré si prvé skupiny Cigánov pri svojom príchode do západnej Európy zabezpečili vďaka vymyslenému účelu putovania, ako možnosť voľného pohybu a najmä beztriestnosť v prípade deliktov, obrátili sa časom proti nim samým. Posledná skutočnosť im spôsobila dvojakú škodu. Popudzovala proti nim nielen postihnutých, ale aj ostatné obyvateľstvo, ktoré bolo za najmenšie prečiny kruto trestané.⁸² Na druhej strane presvedčenie Cigánov o ich beztriestnosti ich čoraz viac posmeľovalo v ľahkom nadobúdaní existenčných prostriedkov a rozrástlo sa tou mierou, akou ubúdali dary a rôzne druhy podpory zo strany domáceho obyvateľstva. Pri prvom objavení sa budili Cigáni rozruch už svojím vystupovaním, spôsobmi a odlišným vzhľadom. No postupne sa stávali čoraz všednejším zjavom a podpory, ako aj odporúčania boli stále zriedkavejšie. Rôzne stránky ich života vzbudili podozrenie, že nie sú tí, za ktorých sa vydávajú, a sklamané obyvateľstvo sa začalo odplácať za predchádzajúcu dôverčivosť. Situácia Cigánov sa neustále zhoršovala. Bez vonkajšej pomoci sa nevedeli preorientovať na iný, vhodnejší spôsob života, tejto sa im však nedostávalo. Ponechaní sami na seba si stále vo väčšej miere zadovažujú existenčné potreby krádežou, čo vyvoláva stále ostrejšie protiopatrenia zo strany domáceho obyvateľstva. Ich situácia sa neprestajne zhoršuje a jej negatívnym vyvrcholením je krvavá diskriminácia, ktorá postihuje všetkých západoeurópskych Cigánov.

RÉSUMÉ

La présence des Tziganes dans le sud-est et en Europe centrale avant le XVe siècle est attestée, dans ces régions, directement ou indirectement, par toute une série de documents. Bon nombre et est consigné dans toute sorte de travaux de caractère régional, d'autres ont été relevés par les savants qui s'occupaient, dans leurs ouvrages, plus spécialement des Tziganes, tandis que bien des autres encore sommeillent dans les archives en attendant qu'on les découvre un jour. Le fait que les „tzigalogues“ ne connaissent que quelquesuns, voire un seul de ces témoignages, avait pour conséquence qu'ils n'acceptaient qu'avec plus ou moins de réserve le bien-fondé de ces documents. Nous avons rassemblé, dans notre étude, les témoignages provenant de trois domaines géographiques; les Balcons, Europe centrale, l'Occident, quitte à nous borner, dans ce dernier cas, aux documents antérieurs à la première moitié du XVe siècle. Quant au sud-est européen, notamment à la Grèce et aux Balcons, le procédé méthodologique que nous avons adopté dans notre travail exigeait leur analyse complète. Il importait, en effet, de prouver que plus tôt que chez nous et ensuite en même temps que chez nous les Tziganes étaient connus dans ces pays, d'où ils sont incontestablement venus.

C'est Andrée II qui fit venir, en 1219, les Tziganes en Hongrie. Pressée par les Tatars, dont l'invasion en Hongrie date de 1242, une partie des Tziganes se réfugiaient en Bohême, pays voisin, où leur présence est attestée en 1242 par la chronique dite de Dalimil. Sur le territoire du royaume hongrois d'alors, leur présence est attestée encore sous le règne de Béla IV: les Tziganes faisaient partie de son armée qui se heurtait, en 1260, aux troupes d'Otokar II, roi de Bohême. On les rencontre de nouveau sous le roi Ladislav (1272—1290).

En Slovaquie, les Tziganes sont, au XIVe siècle, aussi bien connus qu'ailleurs en Hongrie. Ján Kunch, maire de Spišská Nová Ves, signale, dans un texte décrivant les entreprises

⁸² „... andern Leuten sey Rauben und Stehlen bey Henken und Köpfen verboten, ihnen sey es erlaubt...“ Pozri H. M. G. Grelmann, c. d., 221.

agricoles et datant du XIVe siècle, les Tziganes vagabonds dans les forêts du voisinage qui sont propriété de la famille Mariássy. En 1329, on les signale dans le comitat de Szabolcs, en 1377 et 1381 dans celui de Zemplín.

L'onomastique nous apporte une autre preuve qu'à cette époque les Tziganes étaient bien connus aussi bien en Hongrie qu'en Bohême. Dans le comitat de Szolnok une commune Ciganvaja est attestée en 1388. En 1389, on signale, dans le comitat de Somogy, un serf qui s'appelle Georgius Cigany. Une famille de gentilhommes portant le nom Cigan est attestée en 1393. Dans le comitat de Komárno, en 1398 un homme que le peuple appelait Czigan servait sur la base d'un contrat (donc il n'était ni serf ni noble). Dans ce cas, il s'agit, sans doute, réellement d'un Tzigane, un artisan probablement, que le seigneur avait engagé dans son service sur la base d'un contrat. Dans la commune Ipolské Predmestie, comitat de Hont, un serf Petrus Cygan de nom est attesté en 1400. Dans le comitat de Bihar il existait, en 1406, une commune appelée Cziganfalva. Ces textes prouvent non seulement d'une façon convaincante la présence des Tziganes en Hongrie du XIVe siècle, mais ils montrent en outre, qu'à côté des nomades il y avait bien des Tziganes sédentaires. Ce seul fait est de nature à prouver qu'ils ont dû venir plus tôt.

Ces témoignages hongrois ne sont point isolés, en Europe centrale du XIVe siècle. Dans la principauté de Teschen on signale, au XIIIe siècle déjà, parmi les familles nobles, celle de Cigan, originaire de Slupsko. En Bohême, on trouve dès le XIVe siècle assez souvent les différentes variantes du nom propre Tzigane. Fr. Štampach avait déjà attiré l'attention sur ce fait.

Mais dès le début du XVe siècle les textes relatifs aux Tziganes sont d'un double caractère. Les uns prolongent tout simplement les précédents et on peut dire maintenant qu'ils se rapportent à l'ancienne vague de migration. Les autres nous apportent, au contraire, la preuve d'une nouvelle invasion des Tziganes qui, venant de l'Europe centrale, essayaient de pénétrer, dans le premier tiers du XVe siècle, dans les pays à l'ouest et au nord-ouest de l'Europe. La différence entre ces deux vagues d'immigration est pourtant considérable. Tandis que les premiers immigrants s'efforçaient visiblement de s'accommoder et de s'intégrer dans le milieu nouveau, ceux de la deuxième vague avaient choisi une tactique tout-à-fait différente. Ils feignaient d'être de pieux pèlerins venant d'Égypte, faisaient passer leurs chefs pour princes et seigneurs, tâchant enfin de se faire valoir par tous les moyens qui étaient à leur portée. Ainsi ils avaient réellement réussi, grâce à la crédulité de la population autochtone, à acquérir certains privilèges qui leur assuraient, entre autres, l'immunité en cas de délit. Les traces de leurs migrations, les légendes dont ils savaient s'entourer ainsi que les avantages qu'ils ont pu se procurer ont été, d'ailleurs, abondamment traités par les historiens. Il faut ajouter, toutefois, que la première vague ayant atteint l'Europe occidentale était la dernière pour l'Europe centrale. Les divers déplacements que les Tziganes ont entrepris plus tard par suite des mesures discriminatoires, dépassent le cadre de cette étude.

Le sud-est et l'Europe centrale ont ainsi connu les Tziganes comme de menus artisans qui savaient se faire utiles, comme exerçant d'autres professions encore qui leur permettaient de payer des impôts. À côté de ceux-ci, il y avait, bien entendu, aussi des vagabonds et des sorciers, mais c'était de toute évidence la minorité. En Europe de l'ouest, les artisans organisés déjà en corporations à cette époque, (c'est-à-dire au XVe siècle lorsque les Tziganes ont fait leur apparition dans ces pays) n'admettaient point d'étrangers dans leurs rangs. Les Tziganes n'avaient donc aucun accès à l'artisanat, même s'il eussent eu cette prétention. Ils s'adonnaient donc à cœur joie à la magie, cherchant aussi à amuser par toute sorte de procédés la population, ne laissant pas à se heurter à l'inquisition, beaucoup plus ancienne, plus active aussi, ici qu'en Europe centrale. Les Tziganes, païnes et sorciers bien connus, étaient souvent, directement ou indirectement, de ses victimes. Livrés désormais à eux-mêmes, ils vivent de plus en plus par des fraudes et des vols ce qui ne manquait pas de susciter, de la part de la population, des mesures toujours plus sévères pour aboutir dans la discrimination sanglante des Tziganes de l'Europe occidentale.

En résumé on peut dire que c'étaient le caractère propre de la première vague d'immigration ainsi que les circonstances politiques, économiques et culturelles du centre et du sud-est européen, si différents du caractère de la vague plus récente et de l'infrastructure de l'Europe occidentale à l'époque où elle s'était produite, qui sont des causes principales expliquent la situation, si différente, dans les pays respectifs, pendant les siècles suivants.

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ
Журнал Словацкой Академии Наук
Год издания X, 1962, № 2
Издается четыре раза в год
Издательство Словацкой Академии Наук
Редакторы д-р Божена Филова и Вера Носальова
Адрес редакции Братислава, Клеменсова 27

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE
Zeitschrift der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Jahrgang X, 1962, Nr. 2, Erscheint viermal im Jahre
Herausgegeben vom Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Redakteure Dr. Božena Filová und Viera Nosáľová
Redaktion Bratislava, Klemensova 27

SLOVAK ETHNOGRAPHY
Journal of the Slovak Academy of Sciences
Volume X, 1962, No 2.
Published quarterly by the Slovak Academy of Sciences
Managing Editors Dr. Božena Filová and Viera Nosáľová
Editor Bratislava, Klemensova 27, Czechoslovakia

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE
revue de l'Académie slovaque des sciences
Année X, 1962, No 2, Paraît quatre fois par an
Aux Editions de l'Académie slovaque des sciences
Rédacteurs: dr. Božena Filová et Viera Nosáľová
Rédaction Bratislava, Klemensova 27

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS
Časopis Slovenskej akadémie vied
Ročník X, 1962, číslo 2. Vychádza štyri razy do roka
Vydalo Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied
Hlavná redaktorka dr. Božena Filová
Výkonná redaktorka prom. hist. Viera Nosáľová
Redakčná rada: doc. dr. Rudolf Bednárík, dr. Soňa Burlasová, prom. hist. Emília Horváthová, dr. Soňa Kovačevičová, dr. Michal Markuš, doc. dr. Andrej Melicherčík, dr. Ján Mjartan, dr. Ján Podolák
Redaktor časopisu Andrej Šumec
Technický redaktor Ondrej Betko

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin
Jednotlivé číslo Kčs 13,50, celoročné predplatné Kčs 54,—.
Výmer P10 2385/49-111/2 — V-15*21195

Rozširuje Poštová novinová služba, objednávky a predplatné prijíma Poštový novinový úrad — ústredná administrácia PNS — Gottwaldovo námestie 48/VII, Bratislava. Možno tiež objednať na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky do zahraničia vybavuje Poštový novinový úrad — vývoz tlače — Jindřišská ul. 14, Praha 1

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1962